

Др Најица Љ. Деретић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
N.Deretic@pf.uns.ac.rs

Милан М. Милутић, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
M.Milutin@pf.uns.ac.rs

ПОКУШАЈ ЗАКОНСКОГ РЕГУЛИСАЊА „AMBITUS-A“ (АГИТОВАЊА ЗА РИМСКЕ ИЗБОРЕ) У ПЕРИОДУ РИМСКЕ РЕПУБЛИКЕ*

Сажетак: Појава агитовања пред изборе, која је у римској држави имала и свој посебан назив – *ambitus*, је надживела векове, па ју појаву срећемо и у данашње време. Бићи истраж у политичком живоју Рима (као и у садашњем политичком живоју), значило је постати још финансијски моћнији и стићи још већи друштвени углед. На питање, да ли је агитовање пред изборе врста корупције, покушаћемо да дамо одговор након анализе закона из периода Републике. Дефинисање *ambitus*-а није нимало лак задатак. Већма широка дефиниција била би: коришћење незаконитих метода да би се убедио гласач да гласа за одређеног кандидата. Ова дефиниција се примењује за читав период републике, али и касније, до краја римске историје. У покушају да разумемо значење *ambitus*-а, није потпуно јасно, која средства су незаконита? Да ли је то врбовање гласача, уцењивање, подмићивање, давање поклона, чићење или обећавање услуга, организовање бесилајних гозби, организовање јавних игара и сл.? Која је била казна? Ко је могао бити кажњен? Ове ствари су варирале како у периоду Републике, тако кроз читаву римску историју.

Кључне речи: криза морала, социјалне разлике, изборни систем, придобијање гласача, кувовина гласова...

* Рад је посвећен Пројекту: „Правна традиција и нови правни изазови.“ чији је носилац Правни факултет Универзитета у Новом Саду.

УВОД

Прва три века републиканског Рима оправдано се сматрају за херојско доба римског народа. Опште је познато да у раном периоду Републике, када су владали морални и честити људи, врлине (част и поштење) су стављане у службу заједничког идеала, у коме индивидуалне људске потребе играју малу улогу. Јавне функције су обављане бесплатно, хонорарно, из почаста. Тада су Римљани освојили Италију и поставили темеље новој сили на Средоземљу, захваљујући којој су створили светску империју. Са територијалном експанзијом римске државе, расте и финансијска моћ оних који претендују да се баве политиком; приватни интерес преовладава над јавним интересом; част и поштење губе на значају – то више нису врлине, него мане. Отпочиње социјална диференцијација Римљана; ствара се све већи јаз између богатих Римљана и оних који то нису.

У периоду Републике на власти су уместо краља – магистрати, виши и нижи.¹ Римљане су у великој мери издржавали приходи од пореза из страних провинција и од плена који су у име државе генерали освајали у иностраним ратовима. Неки од римских прокуратора, управитеља провинција... постају временом корумпиране аутократе; подразумевало се да могу да стичу иметак израбљујући покорени народ којим су управљали.² Ово уопштено гледано није било нетипично за Стари век.³ Да би то могли несметано да раде, јако им је било стало да буду изабрани за неку од високих функција (магистратура), где ће им бити доступна благајна, провинције, дужности, слава и тријумфи. У томе су предњачили еквестри (новообогашени слој плебејаца) којима су у периоду Републике већ биле доступне магистратуре. Отпочињао је „обилазак” будућих гласача, на шта указује и етимолошко значење речи „*ambitus*” (*ambo re* – „обилазак”).⁴ „Многи од најважнијих државних послова зависили су од гласова народа; а како је народ имао јако мало прилике да се упозна са самом садржином ствари у односу по питању власти, своје гласове је углавном поклањао према личној популарности кандидата. Политичари

¹ Термин *magistratus* је у латинском језику, истовремено означавао и јавну службу и лице задужено за вршење јавне службе. Етимолошки, изводи се од речи „*mas*”, што значи, „нешто више од редовног”, односно у пренесеном значењу, „човека који може да заповеда, да командује”... Нав. према Иво Пухан, *Римско право*, Београд 1977, 36.

² Вид. Наташа Деретић, „Суптилна и недољива примамљивост корупције у политичким круговима Рима“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2017, Том I, 767-791.

³ Вид. Наташа Деретић, „Корени политичке корупције у старом веку“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 4/2016, 1295–1313.

⁴ Тако је од израза *ambo re* – обилазити (бираче) настала реч „амбиција” (*ambitio*). Везана је, дакле, за предизборни политички жаргон. Вид. Жика Бујуклић, *Форум Романум*, Београд 2006, 553.

остају без моралних принципа и прибегавају свакаким средствима не би ли прибавили личну популарност: подмићују људе утицајне у народу да их подрже, обећавајући им мање важне послове, услуге, или им дајући директне новчане донације.⁵ Како је те масе људи било сувише много да би јој се платило функцијама или златом, угађано им је организовањем бесплатних гозби, приређивањем представа, спектакала и јавним приредбама сваке врсте.

Избори за магистратуре су се одвијали сваке године, тако да се непрекидно водила кампања придобијања гласача. Римски магистрати су бирани на три гласачке скупштине: *comitia centuriata*, *comitia tributa* и *concilia plebis*. Скупштине су биле уређене тако да није било једноставно остварити већину гласова. Кандидат је морао бити сигуран да је фаворизован од стране гласача у довољном броју центурија или трибуса.⁶ Иако су избори за магистратуре одржавани сваке године, предизборна кампања кандидата за магистратуру одвијала се без прекида (са мањим или већим интензитетом). У пракси су се кандидати морали довијати на разне начине како би привукли гласаче не презајући ни од најразличитијих манипулација, као што је и куповање гласова (*largitio*). Исто се обављало уз ангажовање посредника: једни су „уговарали” непоштени посао (*interpretes*), други су чували новац намењен за ту сврху (*sequestres*), а трећи су обављали директну исплату (*divisores*), желећи да тако заштите најпре себе од одговорности, али и оне који су продавали своје гласове.⁷

У раном периоду Римске Републике, још једна категорија гласача је била занимљива за амбитус. То су били тзв. „инфериорни грађани” које је изнедрио „патронатски однос” између патрона (угледног римског грађанина) и клијента (*clientelae*), ослобођеног роба или способног регрегрина – странца. Ти, како су их називали, „инфериорни грађани” су дуговали послушност и верност

⁵ Jacob Abbott, *Julije Cezar* (превод Марко Круповић), Beograd 2005, 39-40.

⁶ *Comitia centuriata* је бирала конзуле и преторе, *comitia tributa* је бирала курулске едиле, квесторе и војне трибуне, а *concilia plebis* је бирала плебејске трибуне и едиле. Због основне карактеристике римских скупштина да се у њима при гласању, не појављује грађанин као појединац са својим гласом, већ у оквиру групе којој припада, прво курије, а потом центурије и трибе – свака од наведених група је вредела један глас, без обзира на број грађана које у себи укључује. *Comitia tributa* је била скупштина римског народа чија је организација заснована на територијалној подели грађана на трибусе, по којој су становници Рима били уписани у 31 сеоски трибус и 4 градска трибуса. Богатији слојеви људи били су уписивани у сеоске трибусе (с обзиром на то да је припадност трибусу зависила од тога да ли неко има или нема земљу) па су имали и много већи број гласова од сиромашнијих, беземљаша, који су били укључени у градски трибус. Процедуре гласања у *comitia tributa* и *concilia plebis* су практично исте. Да би био изабран, кандидат је морао да освоји 18 од 35 трибуса. У *comitia centuriata* победник је био први кандидат иза чијег имена би остало 97 центурија. Вид. Tammo Wallinga (Валинга), *Ambitus in the Roman Republic*, SIHDA conference in Oxford, 1993 (Revue Internationale des droits de l'antiquite, Tome XLI) 1994, 412.

⁷ Ж. Бујуклић, 136-137.

свом патрону, али и подршку у политичкој каријери. Због те околности, било је вероватно могуће, да се придобије неопходна подршка неговањем политичких пријатељстава са људима који су имали велики број клијената, који су лако могли бити контролисани. Кандидат за неку магистратуру, без пријатеља, најпре је морао напорно да ради да би нашао неопходну подршку. У *Commentariolum consulas petitionis* који се приписује Квинту Цицерону, може се наћи упутство за кандидате који метод да примене да би били изабрани.⁸ Верује се да је поменути приручник за изборну кампању, написао Квинт Цицерон, брат познатог говорника и политичара Марка Тулија Цицерона, у форми писма у коме му саветује како да води своју изборну кампању за конзула 63. године пре н.е.⁹ Тако, брижни брат, саветује Цицерона да свако јутро понавља реченицу, попут неке мантре: „Ја сам нови човек (*hominus novi*), кандидујем се за конзула, ово је Рим”; то из разлога јер Цицерон није имао најјачи адут који неко може да има у кампањи – угледно порекло.¹⁰

1. ВАЖНИЈИ ЗАКони ИЗ ПЕРИОДА РЕПУБЛИКЕ У ВЕЗИ СА *AMBITUS*-ОМ

С обзиром на дуги период трајања Републике (траје од 509. до 27. године пре н.е.), законодавство против *ambitus*-а се може поделити у три групе: период 432-314. пре н.е; два изолована закона из 181. и 159. године пре н.е. и највећи број закона из периода првог века пре н.е. Постоје и неки закони који немају директне везе са *ambitus*-ом, али су вредни помена зато што су битни за изборни поступак. Осим закона, постоје и интересантне *senatus consulta*-е о *ambitus*-у, као и предлози закона који никада нису усвојени; они ће такође бити узети у обзир.

Не изненађује чињеница да већину закона о амбитусу налазимо у периоду опадања Републике. Постојала је жестока борба за политичку моћ, у којој ништа није забрањено и ривалски кандидати за магистратуре, користили су све могуће начине да утичу на гласаче. Наравно, постојали су напори да се томе стане на пут, или бар да се утиче на овакав развој догађаја, али без неког великог успеха.

⁸ Dante Nardo, *Il 'Commentariolum petitionis', La propaganda elettorale nella 'ars' di Quinto Cicerone*, Padua 1970, 239-277. Приручник је преведен на све светске језике и верује се да је после две хиљаде година најчитанији такав приручник, јер није изгубио на својој актуелности. Вид., Ивана Јарамаз Рескушић, Самир Аличић, *Изборни приручник са ђоворима М.Т. Цицерона о изборној коруицији*, Сарајево 2018.

⁹ И. Јарамаз-Рескушић, С. Аличић, 13.

¹⁰ *Ibid*, 15.

1.1. *Lex de ambitu* из 432. године пре н.е.

У периоду ране Републике, Римљани још увек држе до части, поштења, али ипак налазимо трагове радњи које ће касније прерасти у криминалну форму амбитуса. Тако је забележено да је 432. године пре н.е, на предлог плебејског трибуна, донет *Lex de ambitu* који је између осталог забрањивао бељење тога (халина, одеће) оних који су били кандидати на изборима. Обичај да се римски грађани (*cives*) при појављивању на јавним местима (током суђења, скупштинских заседања, расправа у сенату...) облаче у посебну одећу – тогу, која је била у различитим бојама, означавала је статус онога који је носи. Закон међутим, није могао да потпуно забрани устаљену навику Римљана да носе посебну тогу – *toga candida* (вунени огртач посебно избељен) која је чинила посебно упадљивим оне који су се надметали у предизборној кампањи. Од назива за ову врсту тоге (*candidus* – бео) настао је и термин „кандидат” (*candidatus*). Грађанин (кандидат) који је претендовао да буде изабран за обављање одређене магистратске функције, за време предизборног периода, појављивао се обучен у посебну, белу тогу, праћен гомилом клијената, робова и пријатеља, да би агитовао за свој избор.

Забуну код тумачења овог закона уноси околност да су доиста плебејци предложили овај закон, како би спречили патриције да користе своје беле тоге, у агитовању за изборе. То из разлога што је тешко разумети зашто би оваква забрана имала утицаја на патриције, пошто тоге нису биле одевни предмет који су искључиво носили патрицији.¹¹ А посебно је дискутабилно за поједине ауторе, да ли су народни трибуни (*tribuni plebis*) могли да доносе законе за целокупну популацију Рима већ 432. године. Тако Т. Валинга инсистира на чињеници „да у 433. и 432. години нису бирани конзули, него су постојали *tribuni militari consulari potestate*. За разлику од конзула из тог времена, овај магистрат је био отворен за плебејце. Упркос томе, патрицији су изабрани оба пута. Уопште говорећи, очекивало би се од патриција да контролишу гласаче кроз своје *clientelae*, нарочито у овом периоду историје, тако да овај резултат није неочекиван. Они би имали мало разлога за агитовање, а мера која би га забрањивала, у ствари била би више усмерена ка плебејским кандидатима. Стога има основа за тврдњу да су трибуни који су предложили закон војни трибуни (*tribuni militarum*). Они су вероватно, за разлику од народних трибуна, могли да предлажу законе који су обавезујући за читаву популацију. Ово би значило да је закон усмерен против плебејских скоројевића (еквестри) који су кроз активно агитовање, постајали могућа претња

¹¹ Тога (вунени или лагани огртач који се пребацивао преко левог рамена и обавијао се око тела претходно прекривеног платненом кошуљом до колена (туника), по правилу је била беле боје. Поред беле боје, тунике су носили и у сивој односно црној боји, лица која су била у жалости за умрлим и окривљени у суду.

патрицијима.¹² Поменути аутор се даље пита да ли је овај закон уопште закон против *ambitus*-а, што потврђује и мишљење неких романиста, који сматрају да Ливије у њему види само безначајну ствар и једва достојну озбиљне расправе (*parva res et vix serio agenda*).¹³ Односно, Ливије јасно указује да 432. година означава, први зачетак римске дискусије о томе шта јесте, а шта није дозвољено у контексту избора.¹⁴

1.2 *Lex Poetilia* из 358. године пре н.е.

Уобичајено се у литератури овај закон везује за забрану подмићивања гласача и агитацију током пазарних дана у граду и на сеоским вашарима.¹⁵ Међутим, дубљом анализом извора видимо да је овај закон донесен на предлог плебејског трибуна Петилија (*C. Poetilius*-а) уз овлашћење сената, а забрањивао је агитовање ван града, које је било практиковано од стране новообогатоног слоја плебејаца (*homines novi*). О томе сведочи Ливије у свом делу *Ab urbe condita*: „...eaque rogatione novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas et conciliabula obire soliti erant, comressam credebant”, што преведено значи: „веровало се да ће овим законом сузбити обичај врбовања гласача, пре свега код скоројевића који су ради тога обилазили вашаре и друге скупове”.¹⁶ Неки аутори сматрају да позадина овог закона није толико генерално гледање са висине на *homines novi* од стране патриција или чињеница да је конзулство било омогућено плебејцима од 366.¹⁷ Позадина овог закона, по мишљењу Т. Валинге, пре би се односила на околност да је тадашњи плебс био веома заинтересован за оснивање новог трибуса, што је заправо представљало претњу постојећем патрицијском систему политичких односа. Нови трибуси *Pomptina* и *Publilia* основани су 358. године и били су први лоцирани на одређеном растојању од Рима. Наравно, ово је отворило могућност за плебејце да успоставе сопствену политичку подршку како би представљали противтежу већ постојећој *clientelae* патриција; патрицији су узвратили ударац тако што су агитовање изван града ограничили овим законом.¹⁸ Иако је Петилије и сам био плебејац, он је несумњиво био на страни сената. У периоду од 360. до 341. године, петнаест плебејских конзулата попуњено је са само пет различитих особа, а међу њима је био и Петилије, који је био конзул

¹² Т. Wallinga, 414-415.

¹³ Liv. 4.25.13-14. У раду је коришћен превод Мирославе Мирковић, *Историја Рима од оснивања града*, Београд 2012.

¹⁴ Т. Wallinga, 415.

¹⁵ Ж. Бујуклић, 137.

¹⁶ Liv. 7.15.12.

¹⁷ Georges Chaigne, *L'ambitus et les moeurs electorales des Romains*, Paris 1911, 121.

¹⁸ Т. Wallinga, 416

360, 346. и 326. године; он је очигледно био један од одабране групе плебејаца којима су патрицији веровали.¹⁹

1.3. *Edictum dictatoris Maenii* из 314. године пре н.е.

Истражујући даље судбину овог, практично монополског статуса неколицине плебејаца, Т. Валинга нас упознаје да је томе дошао крај око 341. године пре н.е; нови плебејци су успели да буду изабрани за конзулат. Један од њих, Меније (*C. Maenius*, конзул од 338. године) изабран је за диктатора 314. године, да би истражио заверу у Капуи.²⁰ Сазнајемо да је његов посао тамо брзо био окончан када је један од завереника извршио самоубиство, а Меније је преусмерио своју истрагу ка Риму, где је објавио едикт у коме је тражио имена свих оних који су ковали заверу против римске државе (*in universum quicumque coissent conirassentve adversus rem publicam*). Уследила је велика конфузија; Меније и његов *magister equitum M. Folius* били су оптужени за заверу (*coire*), након чега су обојица поднели оставку да би им судио *quaestio* (истражни суд) који су управо они успоставили и били тријумфално ослобођени. *Quaestio* је накнадно постао жртва интрига због којих је и установљен (*coitiones adversus quas comparata erat*).²¹

Наведени диктаторов едикт, иако није био *lex de ambitu* у строгом смислу, очигледно је настојао да нешто уради поводом завереника (*coitiones-a*) везаних за изборе. Т. Валинга инсистира на томе да значај овог едикта је остао прилично нејасан осим што се „пред крај Републике на *coitio* гледа као на партнерство између два кандидата који су покушавали да остваре узајамну корист од својих следбеника и гласача; можда је ово био састанак са не-кандидатом који је имао пуно клијената.”²²

У овом периоду историје, још увек нема трага подмићивању које је у каснијим временима постало врло битан елеменат *ambitus-a*. Закони који су покушавали да инкриминишу одређене аспекте кандидатових *petitia* (нападања, тражења) представљају део борбе између патриција и плебејаца око компетентности ових последњих за магистратуру.

¹⁹ Вид. Т. Wallinga, 417.

²⁰ Како су у тој години сви били неверни Риму, и у Капуи је била искована завера првака. Када је о томе јављено Сенату, ствар није никако била занемарена: одређен је суд и одлучено је да се изабере диктатор који ће водити истрагу. Именован је Гај Меније, а за команданта коњице Марко Фолије. Ова магистратура је изазвала велики страх. Било да их је на то натерао страх или грижа савести, Калавији, Овије и Новије, који су стајали на челу завере, спасли су се од суда, тако што су пресудили сами себи.

²¹ Liv. 9.26.22.

²² Т. Wallinga, 418.

1.4. *Lex Cornelia Baebia; lex Cornelia Fulvia* из 181. године пре н.е.

Ливије говори да је први од ова два закона, *lex Cornelia Baebia*, предложен 181. године од стране конзула *P. Cornelius Cothegus*-а и *M. Baebius Tamphilus*-а *ex auctoritate senatus*. Други закон, *lex Cornelia Fulvia*, предложили су 159. конзули *Cn. Cornelius Dolabella* и *M. Fulvius Nobilior*. Т. Валинга, када говори о садржају тих закона и казнама које су биле предвиђене, позива се на Полибија који у својим радовима пишући о овом периоду, сведочи да је за давање поклона људима како би били изабрани за одређену магистратуру, предвиђена смртна казна, што је била уобичајена пракса у Картагини.²³ Т. Валинга се позива на Плинија Старијег (*Gaius Secundus Plinius – Maior*) који пише о могућим облицима агитовања кроз „*Q. Coponium invenimus ambitus damnatum, quia vini amphoram dedisset dono ei, cui suffragi latio erat*” тј. „... неке игре се помињу, затим давање поклона у виду вина и уља, новца, јавних оброка, ручкова... све су то средства агитовања.”²⁴

Да бисмо у потпуности сагледали позадину ових закона, морамо се вратити на крај трећег века пре н.е, када је уведена серија нових гладијаторских игара,²⁵ која је пружала амбициозним магистратима могућност да утичу на гласаче организујући им гладијаторске игре о свом трошку: „*Ludi Plebeii* 220. године, *Apollinares* 212. године, *Megalenses* 204. године, *Ceriales* 202. године, *Florenses* 173. године. Не само да се број игара повећао, већ и њихово трајање: у почетку су трајале један дан, а касније до четрнаест дана, и ако је било неопходно, увек се могао наћи неки религијски пропуст да би се почело испочетка. Нарочито су едили користили игре за унапређење својих каријера,²⁶ из разлога што су спектакуларна крвопролића привлачила градски плебс и претварала се у раскошну свечаност која је најбоље промовисала њеног финансијера за будућу функцију.”²⁷

²³ Polybius 6,56,4. Вид.: Т. Wallinga, 420.

²⁴ Т. Wallinga, 420.

²⁵ Утицај на гласаче се остваривао честим организовањем гладијаторских игара које су се јавиле у трећем веку пре н.е. Тада је то био приватни религиозни обред, пореклом из Етрурије, једна врста приношења људске жртве душама мртвих. Тако је и први назив гладијатора био *bustraii* (људи посмртне ломаче). Шесторица мушкараца су се 264. године пре н.е. борила у славу оца Брута Пера, затим четрдесет четворица на сахрани Марка Емилија Лепида, 216. године пре н.е; Цезар је 65. године пре н.е. понудио народу 246 гладијаторских игара; Август је током своје владавине приредио десет хиљада, а Трајан исто толико за само четири месеца, 107. године. У доба царства гладијатори (осуђеници, ратни заробљеници или добровољци) сматрани су херојима, мада су по свом статусу били одбачени. Обучавани су у посебним школама и условљени су били да се боре на живот и смрт; ако избегну смрт, добијају слободу. Вид. Жан-Ноел Робер, *Сивари Рим* (превод Мима Александрић), Београд 2009, 206.

²⁶ Т. Wallinga, 420-421.

²⁷ Ж. Бујуклић, 137.

Поред игара, утицај на гласаче се остваривао и даривањем на почетку, *congiaria*²⁸ вина, уља, а касније и новца, што је уведено на *Ludi Romani* 213. године пре н.е. од стране Сципиона Африканца, који је тада био *aedil*,²⁹ и који је ово прекопирао од хеленских краљева; практиковане су и јавне гозбе (*epilae*), одржаване за време игара, али и после сахрана и тријумфа.³⁰

Катон старији (*Cato maior*) угледни римски политичар, војсковођа „старог кова”, конзервативних погледа и строгих моралних начела, обављајући функцију цензора, такође је покушао да се бори против ових нових појава. Држао је говоре о амбитусу, па се *Lex Cornelia Baebia* из 181. може сматрати као покушај да се предупредне овакве појаве. С обзиром на то да поменути закон није сачуван у целини, већ само његов део, не могу се изводити никакви закључци, осим да је и сам Катон старији био против агитовања у време избора; у изворима се могу наћи подаци да су и политички противници Катона старијег, конзули – присталице Сципиона, такође били свесни овог проблема; били су против ових новина.³¹

Да су скупе игре и *congiaria* наставиле да служе сврси у развијању политичке каријере, може послужити као доказ *Senatusconsultum* из 182. године п.н.е, а потврђен 179. године и зна се да су избори 166. године спроведени *ambitiosissime* (најамбициозније могуће).³² Т. Валинга нас даље упознаје са околношћу „да је године 159. усвојен је *lex de ambitu*, вероватно да би се побољшао онај из 181. године; о њему се не знају никакви детаљи, али се зна да су Сципиони били веома заступљени у римској политици: два конзула 160. и 159. године била су из ове фамилије, као и цензор 159. године (који је претходно био конзул кратко време током 162. године, али је морао да абдицира зато што је био изабран супротно формалним условима (*vitio creatus*). Овај цензор, *Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum*, био је човек сличан Катону, по томе што је преферирао старе римске (моралне) вредности, иако се противио Катоновој идеји о уништењу Картагине, јер је сматрао да је Риму потребан снажан непријатељ који би га одржавао на опрезу и будним. Он је вероватно имао великог утицаја на доношење овог закона”.³³

²⁸ Посуда (суд) у који је стајао један *congias*, јединица мере запремине која је била једнака 3,27 литара.

²⁹ Курилски едили су били римски магистрати (по рангу између претора и квестора), са основном дужношћу да се старају о управљању јавним зградама, приређивању игара, о јавном реду и миру и о снабдевању града Рима. Ово последње је подразумевало да воде бригу о пијацама где су контролисали мере и ваге, и водили бригу о продаји стоке и робова...

³⁰ Т. Wallinga, 421.

³¹ *Ibid*, 421.

³² *Ibid*, 421

³³ *Ibid*.

1.5. *Leges tabullariae* (139-107. године пре н.е.)

Након напред наведених закона уследио је период током ког није донесен ниједан закон против амбитуса. Постоји, међутим, неколико закона који су били директно везани за процедуру избора; било их је четири и сви су они предложени од стране плебејског трибуна.³⁴ Тако је године 139. *lex Gabina* увео принцип писменог гласања за све магистратуре у скупштинама; *Lex Cassia* из 137. увео је писмено гласање на свим суђењима, пред *comitia*, са изузетком *perduellio* случајева (издаја); *lex Papiria* уводи писане гласове у законодавним скупштинама; 107. године донесен је *lex Coilia* као додатак *lex Cassia* из 137, с којим је проширен принцип писменог гласања и на судске поступке за *perduellio* (издаја).³⁵

1.6. *Lex Maria de suffragis ferendis* (119. године пре н.е.)

Ефекти *leges tabullariae* су по мишљењу Т. Валинге били такви да отежају нобилима проверу да ли су њихови клијенти заиста гласали на начин на који се од њих очекивало. *Nobiles* су покушали да се боре против овога тако што су стајали на *pontes* (врста моста) које су водиле до урни са гласачким листићима.³⁶ Против ове праксе испречио се закон *lex Maria de suffragis ferendis* из 119. пре н.е. Овај закон је учинио да се уклоне *pontes*, како би се осигурало да не постоји место за стајање за нежељене аутсајдере.³⁷ Након тога није више било речи о проблемима око писменог гласања, и изгледа да је то постала опште прихваћена процедура до краја века.³⁸

1.7. *Quaestio perpetua de ambitu* (122. године пре н.е.)

Још једна новина која се тичала процедуре избора, јесте установљење сталног кривичног суда (*quaestio perpetua de ambitu*). Претпоставља се да је то учињено 122. године пре н.е. као резултат *lex Semporia iudiciaria*. Што се тиче *quaestio perpetua de repetundis* зна се да је установљен због великог броја суђења.³⁹ „Околност да постоје докази, за само једно суђење између 134. и 116. године, баца сумњу на ефикасност овог суда, па сходно томе се изводи закључак да је вероватније да је *quaestio perpetua de ambitu* био део ширег

³⁴ *Ibid*, 422.

³⁵ *Ibid*, 423.

³⁶ Cicero, *De legibus*, 3,38.

³⁷ *Ibid*, 3,39.

³⁸ Т. Wallinga, 423.

³⁹ Erich Stephen Gruen, *Roman Politics and the Criminal Courts*, 149-78 B.C., Cambridge 1968, 11-15.

развоја казненог права и да су пример *questio de repetundis* следили и у већем броју других злочина.⁴⁰

1.8. *Lex Cornelia Baebia* (81. године пре н.е.)

Ово је први закон садржао је санкцију за *ambitus*, и она се састојала у „десетогодишњој забрани учествовања у кампањама оних који су осуђени за амбитус”.⁴¹ Овај закон се у изворима везује за Сулу, тог озлоглашеног конзула, који је иначе творац „листе проскрибованих људи” који су стављани ван закона, на основу *lex Cornelia de proscriptioe* из 82. године. Особе (углавном имућне и угледне) са те листе је свако могао да убије и да за то још буде награђен. Имовина проскрибованих била би конфискована у корист државе.

За период пре 68. године водећи канадски научник двадесетог века, Браутон (T.R.S. Broughton), позивајући се на Плутарха – спомиње забрану *nomenclatores*, казивача, људи који су помагали кандидатима тако што су их подсећали на имена битних људи које би срели на улици, а које су кандидати ословљавали по имену, дајући им на важности; при томе претпоставља да ова забрана датира од пре Катонове кандидатуре за војни трибунал 68. године.⁴²

1.9 *Rogatio Cornelia* и *lex Calpurnia de ambitu* (67. године пре н.е.)

У време владавине Корнелија Суле (82-79 г.п.н.е.) честе су биле изборне крађе, од стране претендата на неку политичку функцију. Сула је предложио озбиљан закон *lex Cornelia de falsis* којим су санкционисани као кривично дело (*crimen falsi*): изборна крађа, изнуђивање поклона (*repetundae*), али и давање поклона, фалсификовање потписа... Казна је била прогонство, а у тежим случајевима и смртна казна.⁴³ Међутим, сенат је наложио конзулима да предложе мање строг закон, зато што тешке казне не би имале смисла, а служиле би само да одврате сваког од тога да иступи као тужилац. И доиста, донет је мање строг закон који је добио име по једном од тих изабраних конзула – *Calpurnius Piso*. Поменути закон је предвидео следеће забране: људи оптужени за амбитус губили су своју магистратуру и своје место у Сенату; губили су право да се поново кандидују за функцију и кажњавани су високом новчаним казнама.⁴⁴ Осим кандидата за магистратуру, овај

⁴⁰ T. Wallinga, 424.

⁴¹ Ж. Бујуклић, 137.

⁴² Thomas Robert Shannon Broughton, *The magistrates of the Roman Republic*, II, New York 1952, 147.

⁴³ А. Ромац, 195.

⁴⁴ Ж. Бујуклић, 137.

закон је такође кажњавао и *divisores* – трибусове благајнике, из разлога што су конкурентски кандидати и њих прозивали као саучеснике у недозвољеном послу агитовања. Изгласавање овог закона није ишло лако; покушај *Pisoa* да стави предлог закона на гласање, завршен је тако што је од стране противика овог предлога закона, избачен из Форума; предлагач закона се вратио са наоружаном пратњом и закон је био изгласан.⁴⁵

1.10. *Lex Fabio de numero sectatorum* (64. године пре н.е.)

О извесном *Fabius*-у који је предложио закон, не зна се ништа. Зна се да овај закон није прави закон о *ambitus*-у, али припада законима који се баве изборима. Тако се овим законом ограничава број *sectatores*, људи који су пратили кандидате за неку магистратуру на улицама. Не може се са сигурношћу тврдити да ли је овај закон санкционисао кандидате или њихове пратиоце, или и једне и друге, као што је и сама казна непозната. Цицерон нам говори да је плебс био против овог закона, јер је исти одузимао, ускраћивао могућност исказивања наклоности ка неком политичару.⁴⁶ Пре ће бити, да је плебс, ускраћивањем „хлеба и игара“, био забринут око губитка могућег извора прихода.⁴⁷ Да се није одустајало од организовања гладијаторских игара у време избора, потврђују подаци да је 65. године пре н.е. Цезар понудио народу 246 гладијаторских борби.

1.11. *Lex Tullia de ambitu* (63. године пре н.е.)

Овај закон је донет за време конзулства Цицерона, сведока бурних грађанских ратова, савременика Цезара.⁴⁸ Цицерон је био *homo novus* (нови човек) на политичкој сцени. Без породичних веза, као скоројевић, да би успео у изборној трци у недостатку најважнијег адута – познатог порекла, морао је искористити друге квалитете које је поседовао: бављење ораторством, адвокатуром, вештином вођења судских спорова, наклоност пријатеља, личне везе, вређање и клеветање политичких противника.⁴⁹ Да је веома

⁴⁵ Ж. Бујуклић, 137.

⁴⁶ Cicero, *Pro Lucius Murena*, 71.

⁴⁷ T. Wallinga, 427.

⁴⁸ Отприлике, од 67. године пре н.е. Цезар је девет година провео углавном у Риму, заузет сталном борбом за власт. Био је успешан у својим настојањима, стално се уздужући на све утицајније и на све часније позиције, док није постао, све у свему, најистакнутији и најмоћнији човек у граду. Гласови народа су му и те како помогли у томе, па се није либио да употреби свакојака средства како би прибавио личну популарност у народу: подмићивао је људе утицајне у народу да га подрже. Несебичан је био у пружању „хлеба и игара“ и заштите народу јер је сматрао да су то легитимни циљеви власти у то доба. Вид. J. Abbott, 40.

⁴⁹ Једном речју, Цицерон је само требао да искористи савете свог брата који су садржани у већ помињаном *Commentariolum petitionis*. Вид. И. Јарамаз Рескушић, С. Аличић, 15-19.

озбиљно радио на својој политичкој каријери, доказује и следећи податак: „када је планирао своју кампању за избор у звање конзула, Цицерон је у план путовања укључио и посету намеснику Цисалпијске Галије (долина реке По) јер ће „ова област вероватно играти велику улогу у гласању” говорио је Цицерон. То из разлога што су цензори у изборну утакмицу унели један нови елеменат: право гласа, након Савезничког рата, добили су и Италици, након чега су увршћени у тридесетпет римских трибуса. Кандидати за функцију су морали да рачунају на шире изборно тело, јер је неко од имућних Италика могао да помисли да вреди отићи до Рима и гласати. Тако да је и Цицерон на њихове гласове озбиљно рачунао”.⁵⁰

Цицерон је у својим говорима дочаравао верну слику једног система у којем су се гласачима на разне начине делили богати поклони, од бесплатних места на играма до буквалног мита. У својој познатој оптужници против Гаја Вера, коме се судило за корупцију док је био намесник на Сицилији,⁵¹ Цицерон описује како је Вер користио своје непоштено стечено богатство, да спречи избор Цицерона за едила.⁵² Очито је да је ова повећана конкуренција у стицању звања, коју су наметнуле Сулине мере, довела до тога да је сада људима који нису имали сенаторско порекло, било теже, него раније, да добију више звања. Успињући се на политичкој лествици, Цицерон је желео да постане едил (звање између квестора и претора) јер су они имали надлежност над државним зградама у граду, као и над спортским спектаклима и представама које су приређиване у њима. То је била још једна прилика да постане популарнији у народу, што је био важан адут у изборној кампањи. Није се задржао само на томе; напредује у својој каријери и на функцији конзула, 63. године п.н.е, доноси закон против амбитуса – *Lex Tullia de ambitu*. Поменути закон били су предвиђене, поред напред набројаних санкција (из 67. године), и следеће санкције за актере амбитуса: *nobiles* који су били осуђени за *ambitus* протеривани су на 10 година (*aquae et ignis interdictio*); уз то, лицима која су желела да буду кандидати за неку функцију није било дозвољено да организују игре у години у којој су се кандидовали за неку функцију, нити у години пре тога, осим ако нису били обавезни да то ураде на основу рока одређеног тестаментом (*ex testamento praestituta die*); постојала је и тешка казна (*poena gravior in plebem*) вероватно усмерена против *divisores*; кажњавани су они кандидати који су били изабрани, иако су већ били оптужени за амбитус, а користили су *morbi excusatio* (имунитет од процесуирања) за избегавање суђења тј. одлагали су суђење до почетка ступања на власт.⁵³

⁵⁰ Вид. Цон Бордман, Цастер Грифин, Озвин Мори, *Оксфордска историја римског свећа* (превод Слађана Танасијевић), Београд 1999, 101.

⁵¹ Вид. Н. Деретић (2017), 767.

⁵² Ц. Бордман, Ц. Грифин, О. Мори, 101.

⁵³ T. Wallinga, 428.

Иако се Цицерон консултовао са сенатом, он је заслужан за доношење *Lex Tullia de ambitu* мање више против своје воље. То из разлога што је познато да је Цицерон, иначе, хвалио делотворност политике клијентског система: праксу препорука и горљиву заштиту посебних интереса, циљано даривање, пружање помоћи сиромашним људима у правним питањима, давање савета... Све то је и те како доприносило расту сопствене моћи и стицању наклоности широких маса, до које му је итекако било стало. Он је био заговорник идеје да препоруке за неког „кандидата” за неку државну функцију нису доводиле ни до каквих лоших примисли у расуђивању.⁵⁴ Тако он 46. пре н.е. пише Бруту препоруку: „Луције Кастроније Пето, несумњиво је најистакнутији човек у граду Лука, поштен је, поуздан, брижљив, савршено беспрекоран, ако то може имати неку вредност; осим тога велики ми је пријатељ, до те мере да немам већи обзир за било кога другог из нашег града. Зато ти га препоручујем као свог пријатеља и као достојног твог пријатељства. Ако га на било који начин помогнеш, сигурно ће учинити ствар која ће те обрадовати и која ће мени бити угодна”.⁵⁵ Треба истаћи да је та пракса „преорука” настављена и у каснијим периодима римске историје. Тако, у периоду принципата створен је појам *candidatus principis*. То је била особа коју би принцепс препоручио за избор на одређену функцију; та „преорука” је била налог који се увек извршавао.⁵⁶

1.12. *Senatusconsulta i rogatio Aufidia* (61. године пре н.е.)

У изворима наилазимо и на две *senatusconsulta* из 61. године п.н.е. које су биле уперене на спречавање *ambitus*-а; првом сенатском одлуком је дозвољен претрес кућа магистрата, а друга је прогласила *divisores*-е противницима републике (*adversus rem publicam*).⁵⁷ *Rogatio Aufidia* је предложио плебејски трибун *Aufidius Lurcoa* с циљем да се само плаћање трибуса прогласи незаконитим, али не и обећање о плаћању; преступник би био кажњен тако што би морао да плати 3000 сестерција сваком трибусу годишње, до краја свог живота. Овај предлог никада није постао закон.⁵⁸

1.13. *Lex Licinia de sodaliciis* (55. године пре н.е.)

Има аутора који тврде да је овим законом кажњаван организован облик корупције уз помоћ плаћених појединаца (*sodales*).⁵⁹ „Дубљом анализом из-

⁵⁴ Карло Алберто Бриоски, *Крајња историја корупције* (превод: Сузана Рукавина), Београд 2007, 39.

⁵⁵ К. А. Бриоски, 40.

⁵⁶ Анте Ромац, *Речник римског љрава*, Загреб 1975, 87.

⁵⁷ *Divisores* су били трибусови благајници који су раније били сумњичени за саучесништво у недозвољеном послу агитовања (фалсификујући потписе, на пример). Т. Wallinga, 429.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ Ж. Бујуклић, 137.

вора произилази да овај закон није против *ambitus*-а у ужем смислу, јер се тиче организације гласача (*sodalicia*) подељених на *centuriae*, чије је постојање знатно олакшало практиковање *ambitus*-а. До тада су њихови гласови практично били на продају; гласали би за онога са највећом понудом. Тим организацијама гласача („плаћеним појединцима”) нису страна ни застрашивања и физичко насиље на политичкој сцени”.⁶⁰ Када је све то измакло контроли, сенат је покушао да нешто предузме и доноси једну сенатску одлуку 56. године, која предвиђа казну за насиље: политичка удружења и организације се гасе, при чему им се поставља услов да ко год не оде, биће одговоран као за насилну побуну (*ut sodalitates decuriatique discederent lexque de iis ferrtuer, ut, qui non discessissent, ea poena quae est de vi tenerentur*).⁶¹ Након те сенатске одлуке, која и није имала неког посебног ефекта, донет је закон *lex Licinia* (интервенцијом Краса у време његовог конзулства). Закон је предвидео казну протеривања, а можда и новчану казну, за особу која би била осуђена за амбитус.⁶²

Процедура пред поротницима који су чинили *iudicis editicii*, била је следећа: тужилац би изабрао четири трибуса, а један од њих би могао бити одбијен од стране туженог, након чега би поротници били изабрани од три преостала трибуса; намера је била да тужилац изабере оне трибусе који су наводно били корумпирани од стране оптуженог.⁶³ Ово и није тако чудна идеја, као што на први поглед изгледа, зато што поротници не би били истог друштвеног статуса као и чланови организације гласача (*sodalicia*).⁶⁴ Циљ је вероватно био да се добију поротници који су имали информације из прве руке, због познавања трибуса, како би суђење мање зависило од доказа које би тужилац изнео.⁶⁵

1.14. *Lex Pompeia de ambitu* (52. године пре н.е.)

Први тријумвират је изабран 60. године пре н.е. и чинили су га: Помпеј, Цезар и Крас. Пре него што је изабран, Помпеју није било страни и да новцем лобира како би био изабран на неку високу државничку функцију. „То је иначе и тада била редовна појава: људи који су желели да добију какав виши положај у држави, износили су своје столове на трг и без икаквог стида, бираче поткупљивали. Народ је за паре ишао на биралиште и ту се за свог добротвора није борио гласовима него стрелама и мачевима, па је крвљу

⁶⁰ T. Wallinga, 429-430.

⁶¹ Cicero, ad Q. fratrem 2.3.5.

⁶² Theodor Mommsen, *Römiches strafrecht*, Leipzig 1899, 873.

⁶³ T. Wallinga, 431.

⁶⁴ Pierre Grimal, „Ciceron“, *Discours. Tome XVI, Paris 1976*, 23-24.

⁶⁵ T. Wallinga, 431.

и мртвим главама често била говорница попрскана“. ⁶⁶ Када је дошао на власт, Помпеј је променио начин деловања. У својим говорима је између осталог осудио корумпиране намеснике провинција и пороту састављену од сенатора који их нису кажњавали. Поставши конзул, вратио је законодавну власт плебејским трибунима и тако је коначно завршен *census* без ометања са њихове стране.⁶⁷ Број уписаних грађана са римским држављанством у цензорски списак, био је скоро удвостручен у односу на онај из 86. године и велик број италијанских аристократа мора да је дошао да се региструје по први пут.⁶⁸

Помпеј је предложио закон с намером да се спрече изборне злоупотребе, с обзиром на то да су и „даље присутни скандали са обележеним гласачким куглицама и случајеви када се нудио велики мито; то су били греси од којих сенаторски судови нису могли да се оперу“. ⁶⁹ Закон се концентрише углавном на процедуру: казне које је предвиђао биле су врло оштре. Тако је казна за *ambitus* повећана на доживотно протеривање, уместо на десет година; максимално трајање суђења је одређено на пет дана, при чему је тужилац добијао два сата, а одбрана три сата говора; закон је требало применити ретроактивно до 70. године пре н.е; сведоци су могли бити испитивани само током прва три дана суђења...“⁷⁰

Иако је ово био последњи закон Републике против *ambitus*-а, још дуго након тога неће бити слободних избора у Републици.

ЗАКЉУЧАК

Бити играч у политичком животу Рима, значило је постати још финансијски моћнији и стећи још већи друштвени углед. Од времена када бављење политиком постаје плаћена функција, кандидати за поједине магистратуре, лишавају себе свих моралних обзира у тежњи да стекну моћ која ће им омогућити да себи осигурају што бољи финансијски положај у друштву. Имућни Римљани којима је до још веће политичке славе, као и обогаћени еквестри из редова плебејаца, почињу да активно учествују у „предизборној кампањи“ како би били изабрани за неку магистратуру. Усредсређују се ка грађанима који су имали право гласа, али су живели под притиском сиромаштва, опте-

⁶⁶ Плутарх, *Савремени ликови антике*, Нови Сад 1978, 233.

⁶⁷ Након Савезничког рата (од 91. до 89. пре н.е.) додељено је римско грађанство свим становницима Италије јужно од реке По. Повећан је број римских грађана али они нису били уписани у цензорске спискове. Тај посао је завршен тек у време Помпеја.

⁶⁸ T. Wallinga, 437.

⁶⁹ Ц. Бордман, Ц. Грифин, О. Мори, 100.

⁷⁰ T. Wallinga, 431.

ређени службом у легијама.⁷¹ Такви људи су постајали или робови или градски плебс који је живео од „хлеба и игара“ пред изборе. Постајали су мета похлепних политичара који су их уцењивали како би добили њихов глас у предизборној кампањи. Ради придобијања гласача, предузимају се недопуштене радње које добијају и посебно име *ambitus*: врбовање гласача, подмићивање, давање поклона, чињење или обећавање услуга, организовање јавних игара и сл.

Из напред анализираних закона из периода Републике, произлази да нигде нема јасно одређене норме која би санкционисала *ambitus*, тако честу појаву пред изборе. Прва три закона (из 432, 358. и 314) јесу најранији нама познати закони, јер нема писаних извора савременика из тог периода. Ова прва два су контроверзна у том смислу што су магистратуре биле доступне плебејцима (нпр. војни трибуни), али су изабрани патрицији; док су 358. за конзула бирани само они плебејци којима се верује. Едикт из 314. године дефинитивно није био закон против *ambitus*-а у правом смислу речи. Иако су Римљани сматрали ове законе за праве примере закона против *ambitus*-а, у теорији има мишљења да се ови закони могу тумачити тек као још један облик борбе плебејаца за политичку еманципацију. Оно што је важно и интригантно је чињеница да су активности забрањене овим законима постале апсолутно нормалне и прихваћене у каснијим вековима, до данашњих дана.

Не треба да изненађује то што се *ambitus* не појављује до 181. године пре н.е. Око 300. године пре н.е. политичка интеграција плебејаца је почела да поприма све реалнији облик. Неколико десетина плебејаца успело је да се домогне функције конзула, а са *Lex Hortensia* из 287. године пре н.е, одлуке донесене на плебејској скупштини (*plebiscita*) постају обавезне за целокупну римску популацију. Ово је у довољној мери испунило политичке захтеве плебејаца; стара подела између патриција и плебејаца полако је нестајала, стварајући нову, владалачку елиту, *nobilitas*, који су покушали да монополизују конзулат на *homines novi*.

Први век пре нове ере нуди нам импресивну серију покушаја увођења мера против нежељених начина утицаја на изборе. На то указују тенденције тадашњег законодавства: постепено поштравање казни за *ambitus*; увођење казни за помагаче и сараднике у *ambitus*-у; прецизнија дефиниција кривичног дела *ambitus*-а. И укључивање у њега неколико претходно дозвољених понашања у пракси: ограничавање броја *sectatores*-а и евентуална забрана *nomenclatores*-а.

⁷¹ Пат је одвлачио ситне земљопоседнике са њихових имања. Када би им жетва била лоша, а дажбине пристигле, они су били присиљени на позајмицу, не би ли тако прибавили неопходне залихе хране и преживели. Многи су тада губили земљу, своју једину сигурност и она је постајала власништво њихових богатих поверилаца, који су захтевали да им се дуг исплати уз високе камате (до 12%) јер је тако било законима одређено.

Чини се да је до 70. године пре н.е. *ambitus* био прилично ограничен концепт, који је вероватно обухватао само подмиђивање од стране кандидата лично у облику *congiaria* и других *largitiones*, и то само непосредно у контексту избора. Прва забрана *nomenclatores*-а повезана је са Катоновом кандидатуром за војног трибуна 68. године п.н.е; *lex Calpurnia* из 67. године п.н.е. је вероватно укључивао прве мере против *divisores*-а; растући број *sectatores*-а решен је са *lex Fabia* из 64. године пре н.е. Цицеронов *lex Tullia* се обрачунао са организацијом игара и гозби од стране кандидата, па чак и будућих кандидата, очигледно зато што *lex Calpurnia* није успео да пружи коначно решење. *Lex Licinia* је обичан *ambitus* проширио тако да обухвати и *crimen sodalicum*. У веома кратком периоду, значење *ambitus* се знатно проширило.

Два су могућа фактора која су имала улогу у све већој распрострањености *ambitus*-а и повећању обима законодавства везаног за *ambitus* након 70. године пре н.е. – новац и поремећен патронатски однос. Повећано подмиђивање и друга незаконита понашања у контексту избора, били су последица све већег прилива новца, који је почео крајем трећег века пре н.е. Можда је баш то позадина доношења закона из 181. године пре н.е, који предвиђа смртну казну у случају подмиђивања. Новац постаје важан фактор код опредељења за политичког кандидата. Новац је можда био и разлог да се тзв. патронатски однос клијента и патрона поремети. Уколико патрон (заштитник) не контролише гласаче, и ако је све мање гласача везано за патрона, они постају слободни за онога ко може да им понуди највише; нови начин финансирања се тражи преко организованих група као што су *centuriae* и *sodalitates*. Да ли је све то утицало на повећање обима законодавства везаног за *ambitus* након 70. године пре н.е. у теорији нема опште сагласности.

Како *ambitus* имплицира коришћење незаконитих метода да би убедили гласача да гласа за одређеног кандидата – мора да је био најуспешнији код гласача који нису били нарочито везани ни за кога – иако је било могуће наговорити гласача (занимљивим обећањима или издашним поклонима) да промени своју лојалност. Тако се ти „слободни“ гласачи регрутују из редова бивших клијената који више нису лојални свом патрону и из редова нових гласача који ће дати свој глас кандидату који буде најиздашнији у својим обећањима. У теорији се наметнуо закључак да је и упис у цензорски списак био преломна тачка да се озбиљније крене у обрачун са актерима *ambitus*-а. Велики број гласача коначно уписаних у цензорски списак (70-69. године п.н.е.) и те како је имао утицаја на повећање незаконитих радњи и покушаја да се исте спрече.

Из свега напред реченог нисмо сигурни да ли у дефинисању *ambitus*-а има елемената кривичног дела. То је пре „незаконито понашање у контексту избора“. Границе између законитог и незаконитог су се померале, нарочито у првом веку пре н.е. али је појам остајао исти. Све ово показује, да је безу-

спешно покушавати да се *ambitus* дефинише као јасан злочин у римском кривичном праву. Из тога произлази да *ambitus* и није облик корупције јер норма за *ambitus* није довољно јасно успостављена ни у једном моменту у периоду Републике. И оно што је сигурно јесте то да су постојали дупли стандарди. Чини се да је било важније за кандидата да има праве пријатеље, него да поштује норму везану за *ambitus*.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Извори

- Плутарх, *Савремени ликови антике*, Нови Сад 1978.
Тит Ливије, *Историја Рима од оснивања града* (превела Мирослава Мирковић), Београд 2012.
Сісего, *Ad Q. fratrem*.
Сісего, *De legibus*
Сісего, *Pro Lucius Murena*

Литература

- Бордман, Џон, Грифин, Џастер, Мори, Озвин, *Окфордска историја римског свега* (превод Слађана Танасијевић), Београд 1999.
Бриоски, Карло Алберто, *Крајња историја корупције* (превод: Сузана Рукавина), Београд 2007.
Бујуклић, Жика, *Форум Романум*, Београд 2006.
Деретић, Наташа, „Корени политичке корупције у старом веку“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 4/2016, 1295–1313.
Деретић, Наташа, „Суптилна и неодољива примамљивост корупције у политичким круговима Рима“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2017, Том I, 767-791.
Јарамаз Рескушић, Ивана, Аличић, Самир, *Изборни приручник са говорима М.Т. Цицерона о изборној корупцији*, Сарајево 2018.
Пухан, Иво, *Римско право*, Београд 1977.
Робер, Жан-Ноел, *Сјари Рим* (превод Мима Александрић), Београд 2009.
Ромац, Анте, *Речник римског права*, Загреб 1975.
Abbott, Jacob, *Julije Cezar* (превод Марко Круповић), Beograd 2005.
Broughton, Thomas Robert Shannon, *The magistrates of the Roman Republic*, II, New York 1952.
Chaigne, Georges, *L'ambitus et les moeurs electorales des Romains*, Paris 1911.
Grimal, Pierre, „Ciceron“, *Discours. Tome XVI*, Paris 1976, 23-24.
Gruen, Erich Stephen, *Roman Politics and the Criminal Courts*, 149-78 B.C, Cambridge 1968.
Mommsen, Theodor, *Römiches strafrecht*, Leipzig 1899.
Nardo, Dante, *Il Commentariolum petitionis*, *La propaganda elettorale nella ,ars' di Quinto Cicerone*, Padua 1970.
Wallinga, Tammo, *Ambitus in the Roman Republic*, SIHDA conference in Oxford, 1993 (*Revue Internationale des droits de l'antiquite*, Tome XLI) 1994, 411-442.

*Nataša Lj. Deretić, Ph.D., Assistant Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
N.Deretic@pf.uns.ac.rs*

*Milan M. Milutin, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
M.Milutin@pf.uns.ac.rs*

An Attempt at Legal Regulation of *Ambitus* (Canvassing Before Roman Elections) in the Period of the Roman Republic⁷²

Abstract: *The emergence of pre-election canvassing, for which the Roman state had a special term – ambitus – has outlived centuries, so that we find this phenomenon even today. We shall here try to answer the question as to whether the campaigning before elections is a type of corruption after analyzing laws dating from the period of the Roman Republic. Defining ambitus is no easy task. A very broad definition would define it as the use of illegal methods to persuade a voter to vote for a particular candidate. This definition applies to the entire period of the Republic, and even later, to the end of the Roman history. In an attempt to understand the meaning of ambitus, it is not completely clear what means are illegal. Is it recruiting voters, blackmailing, bribing, giving presents, rendering or promising favours, organizing free feasts, staging public games, etc.? What was the punishment? Who could be punished? These things varied both during the period of the Republic and throughout the entire Roman history.*

Keywords: *moral crisis, social differences, electoral system, voter acquisition, vote buying.*

Датум пријема рада: 13.12.2019.

⁷² The paper has resulted from research on the Project Legal Tradition and New Legal Challenges carried out by the Faculty of Law of the University of Novi Sad.